

Како се владало од давнина у Которској Републици и у каснија времена у Котору

(На основу архивских података и разних историских извора)

Кад је стари *Ascrivium*, *Ascrivium*, био у давнини порушен, би подигнут у близини порушеног града нови град, зван *Decadarom*, *Decadarom*, *Decatera*, одакле је настао назив *Catharon*, *Cattarus*, италијански *Caitaro*, а нашки Котор.

У доба сеобе народа у Котор се, као најсигурније мјесто, заклонише остаци римскога живља из ових крајева.

Године 840 заузеше га и оплијенише Серацени, а године 1002 попали га бугарски цар Самуил (976 - 1014).

Котор је био најприје град царскога византинскога темата Далмације, баш као и Дубровник, Сплит, Трогир, Задар, Крк, Осор, и Раб. Међутим, у првој половини XI вијека Котор је био неко вријеме у власти зетско-српских владара, а онда се опет вратио под власт византинску. После смрти византинскога цара Емануела (1185 г.) завладао је њим српски велики жупан Стефан Немањић. Од сада даље Котор је трајно остао у границама српске државе Немањића, до прољећа 1371 г. кад се град, због трзавица и нереди у српској држави, после смрти цара Стефана Душана († 1355 год.), предао у заштиту удаљеном, моћном угарско-хрватском краљу Људевиту I — као и Дубровник још 1358 г. — да тако умакне власти сусједнога Јурија Балшића, који му се већ дуже времена хтио да силом наметне за господара.

Али титуларна власт угарско-хрватскога краља Људевита I није у Котору дуго потрајала, јер када је у јуну, 1378 г. краљ Људевит зарадио са Млетачком Републиком, млетачки дужд пошље под Котор ратну морнарицу са адмиралом Виктором Писани-јем на челу, који 14 августа, 1378 године заузме, опљачка и попали Котор. Оставивши у граду посаду, запути се, да освоји и друге далматинске градове.

Будући да је опсадна млетачка војска с мора учинила много штете Котору, побуни се градски пук, бијесан на племство которско, те баца млетачку посаду ван града и изјави се за угарско-хрватског краља Људевита I, у јулу, године 1379.

Тако се Котор нађе опет у власти краља Људевита I, који је још био у рату са Млечићима.

Али већ у јулу, године 1380 освоји опет адмирал Виктор Писани Котор ненаданом навалом и управу града повјери мудрому Јакобу de Ripra. — Међутим су се биле измориле обе ратујуће странке, па напосок дође до знаменитог мира у Турину, 8. августа, 1381 године. По томе миру морадеше Млечићи уступити и поправити све градове освојене, у Далмацији, а напосе напустити град Котор и предати га пуномоћнику угарско-хрватског краља Људевита I., Паву Јурјевићу, Задраину. Тако се Которани опет повратише под моћну заштиту Људевитову.

Премда је Котор био под врховним господством Људевита I. Великог, ипак се босански краљ Твртко I. вјешто уплићао у которске ствари, снабдијевао је град свим могућим потребштинама и храном и тако овом политиком мићења себи стекао у Котору пуно оданих људи и присташа.

Иза смрти краља Људевита I. Великог Котор призна године 1385 врховно господство босанског краља Твртка I. (од г. 1354 до г. 1391) до његове смрти, године 1391.

Од године 1391 до године 1420 живио је неодвисно.

Године 1420 Млетачка Република узела га је под своју власт. Под влашћу Млетачке Републике остао је до њезина пада, године 1797. 24. августа, и. г. 1797 заузеше га Аустријанци и осташе у њему до године 1806, кад га 5. марта (1806 г.) заузеше Руси, који владаху у Котору до августа, 1807 год. кад 12. августа (1807) уђоше у град Французи. Након пада Наполеона I., свесилног француског цара, год. 1813, Котор би ослобођен од Француза, помоћу народне војске црногорско-бокељске, 5 јануара, 1814 године, под врховном командом цетињског митрополита, владике Петра I. Петровић-Његоша, и оста под управом Народне владе уједињене Црне Горе и Боке Которске, која је била именована на хисториској народној скупштини, одржаној у Добротини, дне 29. октобра, 1813 године, под претсједиштвом истога владике Петра I. Петровић-Његоша, — до мјесеца јуна, 1814. 12 јуна, 1814, године запосједоше га поново Аустријанци и осташе у њему до слома Аустро-Угарске Монархије, у новембру, године 1918., кад је Котор ушао у склоп Краљев-

ства Срба, Хрвата и Словенаца, прозватог г. 1921 Краљевином С.Х.С., која пак године 1929 би назвата Краљевином Југославијом. — Након слома Краљевине Југославије у априлу 1941 године заузеше га фашисти талијански, који осташе до капитулације Италије, до 8. септембра, године 1943. Затим га окупираше Хитлерови Нијемци, који пошто бијаху хаметом потучени у Боки од наших јуначких партизана и од наше ослободилачке славне народне војске, срамотно побјегоше из Котора, на 21. новембра, 1944 године, главом без обзира. И од тога дана Котор се налази у својој слободној отаџбини, НР Црној Гори, дотично у Титовој ФНР Југославији.

Котор је већ од почетка био самостална, аутономна опћина, која се владала као мала република. Натписи на старом которском новцу, из оног времена, гласе: „*Republica Cathar.*“ (Република Которска).

По узору далматинских градова лежала је у почетку законодавна власт у граду у рукама Народне скупштине. Главну је пак улогу играо которски бискуп. У оно доба столица бискупска, без које није могао бити ни мањи град, била је обиљежје за мјесто, да је оно град. Зато је град Котор имао свог посебног бискупа, као што и град Рисан и малени град Будва.

Бискупи, поред многобројних повластица, које су хришћански цареви, почевши од цара Константина Великога, подијелили хришћанској цркви и њезиним претставницима, стекли су особити положај независан од државне бирократије. Па ако и није сваки бискуп био Атанасије, Амброзије, Хрисостом, ипак је увијек имао велику ријеч и „проти“ државној власти и „проти“ њезиним органима.

Бискупи су се уплићали у све јавне послове; они су напосе имали сваке седмице по један пут, у четвртак или у суботу, прегледати градске тамнице и испитати утамничене, зашто су затворени, па према њиховим притужбама интервенирати код државне власти; бискуп је имао у свом граду испитивати рачуне о градским дохоцима (приходима) и трошковима, те о управљању градском имовином; бискуп је имао пазити, да не би тко присвојио нешто од градског иметка и од ствари, одређених за опћу порабу (градских зидова, тргова итд.); јавне радње као н. пр. чишћење потока и канала, рушење зидова, градских врата итд. смјели су државни органи подузимати само уз допуштење бискупа; бискуп је имао пазити, да државни органи не глобе народ и не рачунају

себи за послове више, него што их иде. Бискуп се имао бринути, да сирочад добију ваљане скрбнике (туторе), па су се и популарни списи имали похрањивати у црквеном архиву. Бискуп, ако је хтио, био је прави бранитељ (дефенсор) града и својих грађана, а ови су му били вјерни и уза њ пристајали. — Бискуп је имао одличну ријеч у посве свјетским стварима свога града.

Ојачању бискупске власти много је придонијело сусудјество Италије и нека номинална власт источно — римскога цара над градом.

Бискуп, обично Талијанац, уз латинско богослужје, настојао је романизовати овај наш крај. Мленићи до краја X. вијека не знаду још за какве Романе у Котору и у Далмацији. Њихови дуждеви и војсковође полазе у Далмацију само да упокорје гусаре Славене и за узврат плијене њихове градове; о каквим Романима нема ни спомена.

Особито је јачала власт бискупа, а и цркве уопће тиме, што су им вјерници опоручом или даровањем остављали многобројна добра.

Ради тога имовина појединих цркава много је порасла. Многи свјетовњаци постадоше зависни од црквене власти; многи свјетовњаци, слободни људи, постадоше, ако и не робови, али ипак кметови појединих цркава. А и оно независнога грађанства, што се уздржало, било је тако оптерећено разним данцима, да их управо није више могло сносити. И кад је тако одасвуда притиснуто то грађанство почело стварати законе, да се више барем некретнине не смију даривати и записивати црквама, ударала је црквена власт такве казне, да је оно само почело брзо опозивати те своје законе и поновно допуштати, да се црквама може све даривати или остављати.

Особито далекосежна била је судачка власт бискупова. Већ по самом каноничком праву средњег вијека имао је бискуп судачку власт у свим црквеним стварима, а таквим држале су се онда врло многе, које су данас чисто свјетовне. Напосе, убрајале су се овамо све оне ствари, гдје је туженик био клерик, и то не само казнено-правне него и грађанско-правне. Црквени суд могао је судити вазда, ако би свјетовни суд ускратио правну заштиту. Коначно странкама било је увијек слободно споразумно подвргнути се бискупову суду и у стварима, које друкчије не би ишле под његов суд. Цар Константин Велики одредио је паче, ако само и једна странка тражи бискупов суд, да се тада има подврћи томе суду и друга странка.

Црквене, пак казне нијесу увијек биле само одузимање права и милости, које дају хришћанину његова вјера и црква; често су оне одузимале слободу, имовину итд. Тако је на познатом црквеном сабору у Сплиту, год. 1061-1062 којему је присуствовао и которски бискуп, родољубни свећеник и значајни борац за славенско богослужје — за порабу народног језика у цркви — поп Вук, био осуђен не само на обуставу вршења свештеничког чина, него и на доживотну тамницу, и осим тога био је немило бичеван и ожигосан на челу, и све то, како пише познати хисторичар, Тома Арциђакон сплитски, у својој „Historia Sabonitana“, гл. XVI. — по налогу папе. А велико злочинство попа Вука било је то, што је научавао, да се може и у народном, славенском језику Богу служити, — дочим су напротив латински бискупи и свештеници научали, да је славенски језик варварски, и да Богу није угодно, ако му се тим језиком служи.

Бискупи которски били су обично странци из Италије; велики латинаши. Али у XIII. вијеку било је и которских племића, који су постали бискупима у Котору, као н. пр. браћа Михо (+1205) и Срђ (+1219), синови Леона племића, и Богдан (Deodatus +1254), како то знамо из узидана три надгробна натписа при катедрали св. Трипуна у Котору. Доцније которска опћина закључила је, да у будуће не прима за бискупа ни једнога Которанина. А када је затим папа Иван XXII. булом од 10 октобра, 1328 године, ипак именовао за которског бискупа угледнога которскога грађанина, каноника Катедрале св. Трипуна дон Срђа, сина Домање Болица, не само да которски грађани нијесу допустили новому бискупу, да уђе у град и да се устоличи као которски бискуп, него су његовог генералног викара, и рођеног брата Марина Болицу, бискупове синовце и остале сроднике ухапсили и предали краљу Урошу II., да их затвори, а њихово породично имање су конфисковали. Узалуд им је папа запријетио највећим црквеним казнама. Они се нијесу хтјели никако покорити и примити свога бискупа домородца. Стога је папа искључио Котор из црквене заједнице и бацио на њ проклетство (анатему). Тек након три године, кад није било никакве наде, да ће Которани попустити, попустио је папа, премјестивши именованог которскога бискупа Срђа Болицу, године 1331, као бискупа у Пуљу (Пола), гдје је био умро онамошњи бискуп, и тим је био изравнат трогодишњи сукоб. За све то вријеме бискуп Срђ Болица боравио је на папинском двору. На мјесто Срђа Болица Папа Иван XXII (22)

именовао је за новогa которскогa бискупа, Талијанца, фратра Рајмунда Агонти из Кларета (Clareto), човјека великогa знања, по жељи Которана. Тад на молбу Которске општине исти папа Иван XXII, својом одлуком од 31. маја, 1331 године делегирао је Ивана кардинала св. Теодора, да Которане одријешу од екскомуникације који су на то опозвали своју одредбу, која је пријечила которске грађане, да могу постати бискупи у своме завичају.

Из старих се исправа види, да су у Котору, уз сав утјецај романске културе, не само пучани, него и племићи (властела) имали народна имена и презимена, која су касније латинизована или поталијанчена. Латинизовање славенских имена имало је своју сврху. Которски су наиме племићи, као и племићи у Дубровнику, и у другим далматинским градовима настојали доказати, да је њихова породица романскогa поријекла, и да потијече ма било одакле из Италије, па да је већ ради тога племенита, а да то доказивање буде вјероватно, морали су латинизовати (поталијанчити) своја породична презимена. Тако су од Бучића настали de Buschia, (Букија), од Биволића de Boliza (Болица), Вона - Boliris, од Башића de Bassa, од Бундића de Bonda, од Брничевића de Barnicelli, од Добројевића de Venassa, од Чревића de Cerva, од Драгића de Drago, од Грубишића de Grubogna (Грубоња), од Главатића de Glavati, од Јаковљевића de Jakogna (Јакоња), од Гргуревића de Gregorina, од Пашкалића de Pasquali, од Пучића de Pozza (Поца), од Враћен de Vrachien (Вракијен), од Видојевића de Vitali, од Загуровића de Zaguri и т. д.

У оно доба на западу није осим латинскогa језика било другогa језика, у којему би човјек могао прибавити бар неко образовање. Латински језик био је не само једини културни језик, него уопће једини језик, којим су се служили сви народи, пак су га стога морали примити и Славени. Свештеници пак, из сусједне Италије, с вјером ширили су и латински језик у нашим крајевима и одгајали младеж у латинском духу.

Бискупи и свећенство наметнули су тако и Котору латински језик као службени, који је касније замијенио талијански језик. Али знамо, да је матерински језик у породичном животу у Котору био ипак нашки, а да је само службени језик био латински, а послвије талијански („lingua vulgaris sclavonica”).

У правном животу народа у граду потиснула је већ врло рано латинска терминологија старију славенску, напосе у исправама писаним латинским језиком, а особито код појмова

јавноправних и таквих, којима су се често служили црква, племство, нотари и досљедници; више се славенска терминологија сачувала код приватно-правних појмова и таквих, којима су се више служили пучани, градски старосједиоци, и који су служили за саобраћај с ванградским пучанством.

Тако на примјер, у јавном праву обичан стари назив „жупан“, потиснут је из јавнога права и намјесто тога народнога назива дошао је „приор“, „комес“ (Comes), „ректор“ и тако даље. — Има тих славенских правних термина у старим которским исправама много, тако на примјер „пристав“ („pristavus“ — „pristaldus“); — „приставштина“ („pristantina“); — „трговина“ („tergovina“); — „вратарина“ („vratarina“); — „збор“ („sboro“); — „прџија“ („perchivium“); — „царина“ („zagrina“); — „половица“ („polovizza“); — „поклон“ („poclon“); — „бријег“ („bregus“); — „поток“ („potoc“ и „potocum“); — „прејељ“ („predel“); — „мочвара“, „блато“ („blactarum“); — „ждријеб“ — „ждријеби“ („sdrebi“); — „станак“ („stanec“) и др.

Сами градски „зборови“, — „вијећа“ („consilia“) развили су се одатле, што би се градско пучанство сваке недјеље састајало у цркви св. Трипуна, да чује „ријеч Божју“. Ту би му бискуп, или који његов замјеник, прогласио своје одлуке и одредбе, а пук имао је оглашено, с одобрењем примити до знања.

А и касније састајали су се зборови цијелога народа — народна скупштина — у цркви. Кад су послѣје градски племићи (властела) присвојили власт у своје руке, и њихово Велико вијеће држало је своје сједнице у катедрали Св. Трипуна, а послѣје у дворани кнежеве палаче.

Кад су се већ устројили особити зборови, вијећа племића, као законодавна тијела, састао би се народ на тргу, пред црквом св. Трипуна, особито у недјељу, послѣје свечане службе Божје, и ту су се прогласивале све важније одредбе; ту су се обављале све „инкантиције“, и на томе се тргу и судило јавно. Ту је био „стол праведни“.

Народ, сабран тако у цркви или пред црквом, редовно је имао, да приопћене му одредбе само похвали и потврди. Није ли хтио похвалити и одобрити, тада би се побунио, па је зависило од снаге једне и друге стране, хоће ли остати при ономе, што они хоће, који одребе издавају, или при староме, како народ жели. Гласовање ту, у цркви, камо је дошао народ, да се Богу моли, није ни могло бити. Народ

није имао никакав „*votum consultivium*“ („савјетујући глас“), а „*votum decisivum*“ („одлучујући глас“) имао је само онда, ако би имао довољно снаге, да се опре проглашеним одредбама.

Одлучивали су с једне стране бискуп и свећенство, с друге стране племство. Али племство обично је поступало без свакога споразума, без сваке слоге. Сваки, поједини племић одређивао би и одлучивао по својој вољи. Напротив, црква поступала је ту суставно; осим тога у цркви састајао се сав народ, па јој је било лакше за себе придобити тај народ, а то тим више, што су по њезиној моралној науци сви људи, и пучани и племићи, једнаки; сви се имају покоравати ријечи Божјој, а црква проповиједа ту ријеч Божју.

С помоћу пука била би црква придржала трајно господство у граду, али романизаторна политика, особито неких римских папа и бискупа у далматинским градовима, па и у Котору, отуђила је цркви пучане и ниже слојеве, а прибавила више слојеве, племиће (властелу градску), који с временом постадоше не само образовањем, него још више увјерењем, или тачније умишљењем и приказивањем Романи. Доказивали су, да потјечу од Романа, да су по оцу или матери изравни и чисти потомци Романа, јер само такви могу бити чисти, прави племићи. Признати се Славенима било им је понижење.

Ти романизовани виши слојеви, племићи, послјие потиснуше бискупа с управе градске и преузеше ову у своје руке. Которско племство (властела) је већ доста рано преузело власт над градом из руку бискупових. Томе племству имаде град ипак захвалити, да је кроз вјекове сачувао, ако и не вазда потпуну слободу, али ипак доста неограничену самоуправу.

По уставу Которске Републике било је у Котору најприје Велико вијеће, (*Consilium Majus*), састојеће од 120 чланова, кому је припадала легислатива, законодавна власт, надзор у свим државним пословима, а онда судбена власт у свим казним и грађанским стварима, те је бирало и потврђивало друге градске службенике. Ово Велико вијеће бирало је Мало вијеће од 12 чланова, којему је била повјерена извршујућа власт (екзекутива). Избор се обављао сваке године на Ђурђевдан, 23 априла. На челу извршујуће власти био је кнез, који се у бизантиско вријеме звао „приор“, а од године 1159 „ректор“, а касније кнез — „комес“ (*comes*). Овај је био први достојанственик у граду,

те је све до године 1398 остајао у служби по једну годину дана, а од ове године (до млетачке владавине, године 1420) по један мјесец дана, као и кнез у Дубровнику. Био је именован од односне суверене власти, а у раздобљу од године 1391 до 1420 године изабран од которског Великог вијећа. Кнезом није могао бити именован један Которанин, него само странац. Обично је био биран један племић из сусједних далматинских градова.

Кнезу (*Prìogu*, *Комесу*) је, заједно са три суца, који су се сваке године бирали на Ђурђевдан, 23 априла, за једну годину дана, било управљати градом и градским окружјем и ријешавати цивилне и казнене ствари у првој молби. Мање ствари судили су без призива. Ови се суци нијесу могли поново изабрати, него након три године. Кнез и суци вршили су своју власт преко подређених чиновника: великог коморника (*camerlengo*), управника опћинских прихода (*amministratore delle rendite comunali*), царинара (*doganieri*), утјериваче опћинских даћа (*gabellieri*), управника околиша (*comites sclavorum*), надзиратеља зидина градских, чиновника ковнице новца (*ufficiali di zessa*), и других, који су се такође сваке године бирали на Ђурђевдан. Осим ових на службу су града још били канцелар градски, нотар, лијечник (*physicus*), хирург (*magister plagarum*), учитељ-наставник (*magister grammaticaliu*m), љекарник-апотекар (*aromatarius, spiciarius*) и бријач (*barberius*). Касније су били бирани три повјереника за здравство (*proveditori della sanità*) и још два племића са задатком, да пазе на то: је ли ко садио лозу, гдје је то било законом забрањено.

Будућ је Котор био самостална, аутономна опћина, имао је свој властити новац све до половине седамнаестог вијека. Задњи је ковао новац ректор и проведитур *Zorzi Morosini*, који је у Котору владао од године 1639. — до год. 1640. укључно. Которски новац био је сребрни пертер, који се је дијелио у 12 сребрних гроша, а један сребрни грош у 30 бакрених фолара. Ковница новца (*Sesha*) налазила се на тргу обале (од оружја), сјеверно-западно уз граске бедеме (зидине).

Кад је град Котор био у власти бизантинској, наиме до године 1186, био је у граду и један капетан, као и у другим градовима и провинцијама бизантиског цара, који је заступао власт цара и извршавао његове заповједи. Намјесто овог капетана би за вријеме српске владавине Немањића, године 1186, постављен сатник (*satnicus*) који је био владарев деле-

гат у подложеним крајевима, и владар је слао овоме сатнику, у вријеме потребе, сто оружаних момака.—

Велико вијеће године 1361 постало је корпорација отмених (*nobiles viri civitatis*), чији су очеви, дједови и прадједови били већ чланови овога Вијећа и тим ово устројство би преиначено у аристократском духу, па је сасвим потиснуло Народну скупштину, која се више није сазивала.

На сједници Великог вијећа, одржаној дана 15 априла 1361 г., било је одређено, да се чланом Великог вијећа има држати свако, ко је навршио 18 год. и коме су отац и дјед, мушке лозе, били чланови истог Вијећа. Затим, године 1388 у сједници од 17 априла, одредило се је још и то, да нови чланови могу бити примљени у Велико вијеће само, ако обзиром на њихове заслуге барем три дијела Малог вијећа и барем три дијела Великога вијећа пристану на то, да ти буду примљени као нови чланови у Велико вијеће. Велико је вијеће могло радити и стварати правомоћне закључке, кад је било на окупу најмање 40 чланова, присутних на сједници.—

По узору на Дубровник и на Млетке основан је био године 1361 као новост за Котор, врст Сената: „Вијеће умољених“ (*„Consilium Rogatorum“*) -- „*Pregati*“ „*de Pregati*“ од 15 (петнаест) вијећника, које је имало неки посебни значај и бавило се иностраним, вањским пословима, попут данашњег Министарства вањских послова (иностраних дјела); одлучивало је гледе мира и рата те је играло велику улогу при избору градских достојанственика. На истој сједници Великога вијећа, од 15 априла, 1361 године било је законом одређено да се сваке године, на дан св. Ђурђа, 23. априла, у Великом вијећу имају изабрати за једну годину 15 (петнаест) вијећника за „Вијеће умољених“ (*„Consilium Rogatorum“*). Између тих 15 вијећника умољених, не може бити отац са сином, ни брат са братом, ни више од два од исте куће. Ови ће 15 вијећника умољених, заједно са кнезом, или ректором, истога дана, изабрати тајно, са цедуљама, три вјерна племића, од трију братстава, за градске суце и то тако, да отац са сином, дјед са унуком, брат са братом, рођак са првим рођаком, таст са зетом, шурјак са шурјаком, не могу истодобно бити суци. Ти тако изабрани суци, са кнезом (ректором) добро, вјерно и опрезно (*„bene et fideliter et prudenter“*) управљати ће градом и владати, и свима ће дијелити правду по одредбама Статута за вријеме од једне године дана. По навршетку те године неће моћи бити више изабрани за суце, него тек након три године. Сваки ће судица имати плату од 25 перпера на годину. Пошто буду иза-

брани суци, морају бити по обичају, јавно оглашени, и положити јавно заклетву, како је то у Статуту одређено гледе заклетве судца. Ако се пак који изабрани судца не хтједне примити те судачке службе, мора платити глобу од 50 (педесет) перпера за казну опћини. На мјесто одрекавшега се одмах ће бити изабран други. — Након обављеног избора тројице судца, истога дана, на Ђурђевдан, Вијеће умољених (*Rogatorum*), изабрати ће са цедуљама шест (6) племића, паметних људи у граду, од шест различитих племићких кућа, за вијећнике „Малога вијећа“ (*„consilarii Minoris Consilii“*) које је, том новом одредбом, спало сада само на 6 (шест) чланова, дотад (до г. 1361) имало 12 (дванаест). Између ових шест вијећника не могу бити отац са сином, ни брат са братом. И ови ће вијећници „Малога вијећа“ вршити службу за једну годину, наиме до Ђурђевдана настајуће године. — Затим ће „Вијеће умољених“ са цедуљама изабрати све остале градске чиновнике (*„officiales civitatis“*), како је обичај. — Ако који од ових 15 вијећника умољених или од 6 вијећника Малога вијећа, или пак од других „официјала“ опћине мора ићи у Бар, у Дубровник или некуд друго, ван града 50 миља далеко, те се не поврати кроз један мјесец дана, по одласку, на његово мјесто има се изабрати други. — Суцима је био додијељен по један биљезник (нотар). Још су била одређена и четири адвоката.

Гледе кнеза (*Comes*) важне су одредбе биле прихваћене законом на сједници Великог вијећа, дана 15. априла, године 1371. Било је наиме одређено, да кнез (*Comes*) града Котора, који буде, *pro tempore*, изабран од Опћине которске, управља и влада „добро и корисно“ градом, мора особно становати у граду за једну годину дана. Он мора код себе имати једног доброг друга (*Vonum sacium*), шест штитиноша стражара (*„scutiferos“*), од којих једнога на свој трошак, добро одјевене, како се пристоји. Кнез (*Comes*) примати ће од опћине за своју годишњу плату 1000 (хиљаду) которских перпера (*„perpera grossofum de Cattaro mille“*) или на почетку мјесеца размјерно; сувише имати ће *regalije* од *ribe*, од *drva* и др. по обичају града, како се је дотад обичавало, а ништа друго. Кнез са три заклетва суца, редовито изабрана, мора „добро и вјерно“ управљати и владати градом и његовим подручјем и свима судити и правду дијелити по постојећим одредбама Статута и које се буду учиниле, те по старим одобреним обичајима, те како се већина буде сложила. Пресуда се има изрећи толи у цивилним, толи у криминалним

стварима. Такође, дужан је утјеривати казне, глобе, и изгоне вршити за вријеме његовог владања. Још сам кнез моћи ће ријешити и свакому ударити казну до износа од 50 перпера, а у случају мрмошења, препирака, свађа, развидјевши поједини случај, може ударити свакому казну до своте од 200 перпера. Тако кнез, заједно са барем једним од трију заклетих судца, у криминалним пословима или злочинима, моћи ће унапријед, осудити ма било кога до 25 перпера. — Кнез, а ни његова жена, ни његова дјеца, ни нитко за њега, неће моћи примити од никога какав дар, поклон („хениум“), осим у вриједности испод четири гроша, и воћа. Кнез не може ходити на објед у било кога у граду или ван града, изузем на пирове, или на трошкове опћине, те кад би власт (сигџа) ишла ван града, ради обављања каквих извида или посвршавања послова, тако кнез не може ходити изван подручја Котора, нити преноћити ван града, без дозволе вијећа. — К тому кнез, његова жена и његова дјеца не могу узети за кума којег грађанина, нити могу кому кумовати. — Кнез ће имати од сваке лађе („sаgапа“), која носи рибу 18 риба, и имати ће једну лађу („sаgапа“) за рибање на благодан Божића, само за рибање, по обичају, заједно са сучима. Примати ће пак кнез, кад тко донесе дрва на продају, од сваке веће лађе („schаба“) три бале дрва, а од сваке мање лађе („gоndоla“) двије бале дрва, те од сваке мале лађе („landro“) једну балу дрва, по обичају града.

Котор је био најважнији град на Приморју за доба српске владавине, у 12, 13 и 14 вијеку, и врло важно трговачко мјесто. По свом лијепом, географском положају претстављао је везу између Италије и балканских земаља, особито српских, гдје су Которани уживали, у доба српских владара, особитих заштита и великих повластица, вршећи при том знаменит утјецај и на саму српску државу.

Доказ особитог интереса према Котору пружа већ сам Стефан Немањић, који је утврдио град и у њему саградио свој краљевски двор, гдје се већ налазио двор дукљанског краља Михаила. — У Котору су касније имали своје дворе: босански војвода Сандаљ Хранић и његов синовац Херцег Стефан, затим господари Зете, књаз Стефан Црнојевић и његов син књаз Иван Црнојевић.

Краљ Урош II (од 1282 до 1321 г.) поклатио је граду плодну жупу Грбаљ, а цар Стефан Душан (1331—1355) потврдио је Урошеву даровштину и још придодао Бијелу, Кру-

шевице, Леденице и Залазе. Тако је у ово доба Которска опћина обухватила полуострво Врмац: мјеста Шкаљаре, Муо, Прчањ, Столив, Лепетане, Тиват, Црни — Плат и Кртоле. Сјеверно од града припадали су граду: Доброта, која се спомиње у 13 вијеку као Дабратум, пак Дабрата, од којег је назива касније дошла Доброта; пак Пераст, те Бијела, Крушевице, Залазе и пространа Жупа Грбаљ, плодан крај са њивама, виноградима и маслинама, који Которани, племићи, подијелише међу собом, давши га „славенским“ и „арбанашким“ тежацима, да га обрађују, чим су они били вољни, да снесу опћинске терете, као и остали „посанићи“ (насељеници, тежаци).

Услијед тијесне везе између Котора и Немањића Которани вршили су важне службе и имали високе положаје у српској држави, као водитељи финансија, закупници царина, и као краљеви посланици, амбасадори, упућени на стране дворове. — Године 1308 путује Которанин Трипо Михаилов, као посланик краља Уроша II у Француску краљу Карлу од Valois, а године 1318 Басилиј Васојевић (de Basiliis) у Млетке дужду млетачкоме. Године 1319 присуствује Обрад Држиславић (de Desislave) као вјештак и поузданик Уроша II при израдби сребрног олтара, поклоњена цркви св. Николе у Бари, у Италији, од истог краља, — цар Душан шаље године 1350 Михаила Бучића (Букија) у Млетке као посланика дужду млетачком, а Дамјана Бучића, године 1354 папи Иноценцу VI. — Никола Бучић (Букија), брат Михаилов, до своје смрти, врши службу протовестијара (министра финансија) цара Душана (1354 год.). Код краља Уроша IV (од г. 1355 до г. 1371), задњег од куће Немањића, био је управитељ царске коморе Трипо Бучић (Букија) син Михаилов.

Которани као вјешти трговци одомаћили су се на свима трговима у унутрашњости. Они су, сакупљени од караване (turmae), под вођством капетана, именованог од которског Вијећа, превозили своју трговину; извозили су из балканских земаља разне сировине, а уважали прерађену робу из страних крајева, понајвише из сусједне Италије.

Ту трговину промицале су бројне которске колоније, особито по српским земљама, као у Брсково, Ђаковицу, Ново Брдо, Пећ и т. д., над којима је которски бискуп све до XVI вијека вршио своју бискупску власт.

Велика и уносна трговина дала је повода, да се лијепо развило бродарство. Имамо спомена из 1300 год., да се на бродоградилшту, у Котору, које се налазило у близина са-

дашње кафане „Дојми“, граде и опремају бродови, који су пловили по Јадранском и Средоземном Мору.

Котор је у XIII. и у XIV. (13 и 14) вијеку, био трг соли, један од најживљих, а за сукно највећи трг у овим странама.

Био је Котор знаменит и ради своје индустрије. У том је погледу много Котору користило пријатељство с Млечима, које је постојало већ у старија времена, јер су већ одавна Млечићи у Котору имали своју трговачку колонију и свога конзула, који је од 13. вијека стално боравио у Котору и склапао посебне трговачке уговоре између њих и Которске општине.

У тијесним улицама града, цвалу су разноврсни занати, особито умјетност златара и оних, који израђују сребрне ствари, бројни занатлије као: ковачи, сабљари, кожари, конопари, резбари, дрводјелци, шавци, цревљари и други, који бијаху за међусобну помоћ организовани у разне „братовштине“ (цехове), између којих се истицала стара „братовштина помораца св. Николе“, која и данас постоји, под називом; „Бокељска морнарица“.

Да се намакне за трговину потребити новац, оснивале су се задруге („societas mercantiae“), гдје би задругари, чланови, размјерно према допринесеној своти новаца дијелили добит, дотично губитак.

Услијед живе трговине Котор је у XIII. и XIV. вијеку цвао и лијепо напредовао. Његово благостање било се подигло до замјерне висине. Број се пучанства у граду кретао онда око 3500.—

Чим је Котор године 1420 дошао под млетачку власт, настојали су лукави Млечићи што брже у граду избрисати сваки траг славенства и одузети му славенски значај, те га сасвим поталијанчити. У ту сврху дали су уништити све исправе и споменике из времена народне владавине српских владара; из доба угарско-хрватског краља Људевита Великога, те из времена босанскога краља Твртка I. Била им је прва мисао и брига поништити сваку успомену на славенске владавине у Котору и у Боки.

Од године 1420 у Котору стајаше на челу млетачки кнез (комес), именован од млетачког сената, и то бијаше један патрициј (племић) млетачки, који је владао двије године дана. У боку му бијаху три суца и „Мало вијеће“ (звано

и „Тајно вијеће“), као извршујућа власт. „Велико вијеће“ бијаше носилац државног суверенства, док се у Сенату, „Вијећу умољених“ („Rogatorium“ de „Pregadi“) усредоточила сва мудрост владања, „Вијеће умољених“ стварало је одлуку у најважнијим пословима унутарње и вањске политике.

Све уредбе и закони бијашу писани на пергамени.

Град је и даље придржао властите законе, али под упливом од власти и под надзором млетачке владе и њезиних органа.

Стари домаћи Статут бјеше у већем дијелу сачуван, али прилагођен млетачком уставу и у појединим случајевима реформисан према жељама и вољи Врховне млетачке власти.

Упркос свих обећања и потврде Градског статута и потврде старих повластица, Млетачка Република сакупи сву власт у руке своје и својих намјештеника.—

Опћинско градско домаће право стало је сасвим под упливом Млечића, који су по својој вољи располагали.

Град је био тобож аутономним, т.ј. владало се је по Статуту градском, али о слободи народа, о каквој слободи избора, о утјецају пука на управу није било ни говора.

Развило се ново племство од млетачких насељеника, управитеља, судица, нотара и часника, те од оних грађана, који су се показали заслужни и вјерни Млетачкој Републици, према њезиним политичким начелима.

Опћинска управа бијаше искључиво у рукама млетачког патриција (племива); пук у граду не уживаше никаквих права; сељаштво у Боки бијаше у најгорим приликама, као прости предмет туђег окоришћења.

Сељак, земљорадник, бијаше препуштен својој судбини, да у тмини незнања и без права ради, е да по сиромашки може преживјети, носећи најбољи дио плода својим господарима.

Млечиће је у нашим крајевима водила политика трговине и властитог обогаћења и благостања.

Од године 1420 до године 1480 стоји на челу Котора и његове околице кнез (comes) и уједно капетан Котора. Од године 1480 тај млетачки достојанственик не носи више наслов кнеза (comesa) и капетана, него наслов ректора и проведитора. А године 1492 добива Котор к томе и другог млетачког достојанственика ванредног, изванредног проведитора („Proveditore Extraordinario“) за Млетачку Арбанију (под којом се подразумијева Бока Которска).

С доласком ванредног проведитора у Котор, који је имао да влада градом у политичким пословима, за разлику прама ректору и проведитору, који је имао да управља Котором у административним и судбеним пословима, дошло је до једне занимљиве раздиобе судбене надлежности између једног и другог млетачког достојанственика. Док је наике ректор-проведитур имао да врши улогу градског поглавара, ванредни проведитур имао је, да се сматра правцатим млетачким префектом. С тим у вези стоји подјела судбености. Док је ректор претседавао судбеним пословима приватног права, био је ванредни проведитур судач у свим казним стварима.

Котор је прије Скадарске опсаде године 1474, стајао у неким административним везама са Сјеверном Арбанијом. Которанин Марин Болица приповиједа у својем опису Скадарског Санџака, да је град Дривост био главни град Млетачке Арбаније, са сједиштем главног проведитур Млетачке Републике, који је судио у другој инстанцији, у которским парницама (в. Старине, св. XII, стр. 175: *Drivasto fu città principalissima d' Albania, dove ressedeva un sopra Provveditore per la serenissima signoria di Venetia, dal quale le sentenze di Cattaro andavano in appellatione*). То су морале бити свакако само казнене парнице, јер је за спорове приватног права вриједила у другој инстанцији, гласом Дукала млетачког дужда Франћеска Фоскари (Foscari), од 30 јула 1433 године, надлежност правних колегија у Тревизу, Верони, Вићенци и Падови (в. Которски статут, стр. 342-3).

Ова присутност у Котору двојице млетачких управника, једног за административни, а другог за политичке и војничке ствари, и ова истодобна подјела судске надлежности између ректора-проведитур и ванредног проведитур имала је свој утицај на развитак самоуправних установа и на судбену праксу у криминалним стварима. То се осјећало у оним случајевима, гдје је кривично дјело имало политичке садржине (чл. 398, 399, и 402 Которског статута). И одредба да Которанин не смије подржавати везе с непријатељем своје домовине могла се у рукама једног безобзирног проведитур тумачити на један начин, који није одговарао намјери которског законодавства, али је веома добро служио политичким тежњама саме Млетачке Републике. Казна је у том случају била заточинство. Ко би се пак вратио без допушта на млетачко земљиште, био је одмах погубљен. Често је за кривца довољно било, да је окривљеник водио преписку са сусједним славенским великашима, а то је могло имати и

чисто породичних разлога, јер су великаши зетског залеђа у бројним случајевима узимали за жене кћери которских племићских и грађанских кућа. Особито је било опасно давање и примање поклона, дарова, скоро свакодневни случај у односима између Приморја и Загорја. Тој строгости млетачког становништва доносила је дакако неки лијек установа систирања судбеног прогонства кроз вријеме, док су у Котору трајале свечаности у почаст св. Трипуна. Осим тога, постојала је од давнина установа помиловања. Сваке године, на дан св. Трипуна, трећег фебруара, допуштала је млетачка влада на предлог которског Великог вијећа, потпуно помиловање и повратак двојици прогнаника. Али је млетачка власт знала бити по који пут веома стегнута, кад је злочинство било политичке природе, и кад би повратак прогнаника могао произвести нове немире.

Млетачке власти у Котору нијесу примале објеручке све избјеглице, које би тражиле уточиште на млетачком земљишту. Било је доста пута и случајева, да су појединци тиме, што су се предавали млетачким властима, додуше спасили свој живот, али су изгубили при томе своју слободу. И тога је било, да су приликом међуплеменских свађа у которском залеђу сви ратни заробљеници напросто изручени за продају трговцима робљем, који су имали своје сједиште у Млецима, али су држали своје повјеренике у самом Котору. Робова било је скоро на сваком трговачком броду који је ишао у Млетке, а њихов број умио је да нарасте до невјероватних размјера у вријеме рата или домаћих немира. На стотине их је долазило на млетачки трг приликом турских најезда. — Трговање с робовима било је грађанима једно од знатних врела прихода. Робови у Котору били су употребљавани за кућну службу. — Главни добављачи робова били су Неретвјани а касније Омишани, но нијесу се сустијали од лова на робове ни други славенски кнезови. Народна пјесма слави кнеза Радослава, који није дао

„Ни продават сужње у Латине.“

Нажалост било је таквих Радослава врло мало; већ његов син, вели народна пјесма, није у томе слиједио добри примјер очев. О томе, да то право припада јачему, није се у оно доба ни сумњало.

Отац је могао, по закону, потјерати из куће злочеста сина на галију, то јест Млечићима, како народна пјесма вели „у Латине“ за сужње.

Робови, мушки и женске који су се извозили, бијаху већином из Босне. Продавали су их босанска властела и сами

родитељи. Цијена им је била између осам и шеснаест гроша. Куповали су пак робље, како и народна пјесма вели „Латини“, највише Млечићи, Апуљани (Пуљези) и Сицилијанци.

Главна тржишта били су далматински градови, особито Дубровник, Корчула, ушће Неретве, а и Котор.

Главни пак мешетари и посредници код те трговине били су далматински градски племићи, ти тобожњи потомци Романа, који нијесу хтјели, да буду ни „sclavi“, ни „servi“.

У XIV и у XV вијеку бјеше трговање са робљем у пуном јеку свукуд, па и у културној Италији.

Законик цара Стефана Душана забрањује само продају хришћанина у ропство невјерницима; иначе није се спрјечавала продаја хришћанина хришћанима, премда је било прописано, да ко је трговао с робљем, имао је да покаже пристаничким (лучким) властима такозвану „булету“ — исказницу претпостављене духовне, црквене власти, да особа, која се продавала у ропство није хришћанске вјере. То су могли бити муслимани или такође богомили. Али се тврдило и то баш у Котору, да су се такве „булете“ продавале за новац и да се у Млечима није много гледало одговарају ли те булете правом стању ствари. При крају XV вијека била је несташица робова по цијелом Западу, па је због те оскудице цијена појединог роба била много већа, него ли раније.

(Наставиће се)

Дон Антон МИЛОШЕВИЋ